

MARCHI EPHESII LIBELLUS DE CONSECRATIONE EUCHARISTICA

Paris. 1218 MARCI ARCHIEPISCOPI EPHESINI, QUOD
* f. 121.

NON SOLUM A VOCE DOMINICORUM
VERBORUM SANCTIFICANTUR DIVINA
DONA, VERUM A CONSEQUENTE ORA-
TIONE ET BENEDICTIONE SACERDO-
TIS, VIRTUTE SANCTI SPIRITUS.

* ΜΑΡΚΟΥ ἈΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ἘΦΕΣΟΥ
“ΟΤΙ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ἈΠΟ ΤΗΣ ΦΩΝΗΣ
ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ ἌΡΗΜΑΤΩΝ ἍΓΙΑ-
ΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΘΕΙΑ ΔΩΡΑ, ΆΛΛΑ” ΕΚ ΤΗΣ
ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΥΧΗΣ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΙΑΣ
ΤΟΥ ΤΕΡΕΩΣ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΟΥ ἍΓΙΟΥ
ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ¹.

1. Nos qui a sacris apostolis et eorum successoribus, doctoribus Ecclesiae, mysticae liturgiae expositionem accepimus, apud eorum nullum reperimus ab ipsis Dominicis verbis et solis sanctificari et perfici Eucharistiae donum, et in ipsum Dominicum corpus et sanguinem transmutari; verum quae prius recitantur verba apud omnes unanimi consensu et nos ad memoriam rei tum gestae revocare, et vim potentiamque quasi ejaculari in proposita dona ad transmutationem: quae autem consequitur postea, orationem et benedictionem sacerdotis, re ipsa transmutare iam dona in ipsum prototypum illud corpus et sanguinem Dominicum. Haec vero ipsa quoque verborum series testificatur, quae convenientia et concordia apud

1. Ήμεῖς ἐκ τῶν ιερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτοὺς διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τὴν τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἔκθεσιν παρειληφότες, παρ' οὐδενὶ τούτων εὑρομεν ὅπ' αὐτῶν τῶν δεσποτικῶν ρήμάτων καὶ μόνων² ἀγιάζεσθαι καὶ τελειοῦσθαι τὸ τῆς εὐχαριστίας³ δῶρον καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ Δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιεῖσθαι, ἀλλὰ προλεγόμενα μὲν διηγηματικῶς τὰ ρήματα παρὰ πᾶσιν 1 συμφώνως ήμᾶς τε ἀναφέροντα⁴ πρὸς τὴν μνήμην τοῦ τότε πραγμέντος καὶ δύναμιν ὥσπερ ἐνιέντα τοῖς προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολήν, ἐπιγινομένην δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐχήν τε καὶ εὐλογίαν τοῦ ιερέως ἐνεργείᾳ μεταποιεῖν ηδη τὰ δῶρα πρὸς αὐτὸ τὸ⁵ 2 πρωτότυπον ἐκεῖνο σῶμα καὶ αἷμα τὸ Δεσποτικόν. Ταῦτα δὲ καὶ αἱ⁶ ἔκθεσεις αὐταὶ μαρτυροῦσι,

1. Titulus graviter variat in AP hoc pacto: τοῦ αὐτοῦ. “Οτι οὐχ ὡς νομίζουσιν οἱ τὰ πλεῖστα καινοτόμοι Ααρίνοι ἐν τῇ ιερᾷ μυσταγωγίᾳ τελειοῦσι τὰ θεῖα δῶρα τὰ δεσποτικὰ ρήματα, παρὰ τοῦ ιερέως λεγόμενα, ἀλλ’ ή τῆς εὐχῆς δύναμις μετὰ ταῦτα, καθὼς ή ἡμετέρα ὀρθόδοξης ἐκκλησίας δοξάζει. — 2. μόνον M. — 3. εὐχαριστείας ΛΟ. — 4. ἀναφέροντα τὰ πρὸς Ο: ἀναφέροντας τὰ πρὸς M. — 5. τὸ ομ. M. — 6. αἱ sup. lin. A.

a) Ambrosianus 653, f. 3-6 (= A). — Parisinus 1218, f. 121-125 (= P). — Oxoniensis Land. 22, f. 69-76vo, qui descriptus est e Parisino 1261, f. 50-57 (= O). — Migne, *P. G.*, t. 160, c. 1079-1090 (= M), ex editione principe Clandii de Sanctis, *Liturgiae sive missae SS. Patrum Jacobi apostoli, Basili Magni et Joannis Chrysostomi, cum opusculis varioram de ritu missae et eucharistia* (Parisii, 1560), p. 138-144. Quae quidem editio evulgata profecto est ope codicis Parisiini 1261, e quo manat recensio Oxoniensis, ut modo dixi,

Ut rem paneis absolvam, et editio illa Parisiensis et codices illi duo, Parisinus scilicet 1261 et Oxoniensis Land. 22 eandem prorsus recensionem exhibent; contra, codices Ambrosianus 653 et Parisinus 1218 ex altero exemplari derivati sunt, unusque ita cum altero coniunctus est ut frater cum fratre. Ceterum, si titulum excipias, gravis non est inter utramque recensionem discrepantia, ut ex variis lectionibus ad oram inferiorem postitis cuique legenti patebit.

σύμφωνοι παρ' ἡμῖν εὑρισκόμεναι, καὶ δὲ λόγος ἐπὶ ταύταις ἀποδοθήσεται.

2. Ἐν μὲν γὰρ τῇ συγγραφείσῃ διὰ Κλήμεντος λειτουργίᾳ τῶν Ἱερῶν ἀποστόλων μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ Δεσποτικὰ θαύματα καὶ τὰς πράξεις, ἔτι δὲ τὰ περὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄνοδον, οὕτω χείται δημοσίως. « Μεμνη-
10 « μένοι οὖν ὁν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν εὐχαριστοῦμέν « σοι, Θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ᾽ « ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ πληροῦμεν.
15 « Ἐν ᾧ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς « ἀγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ γερσὶ καὶ ἀναβλέψις πρὸς « σὲ τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα καὶ χλάσας, ἔδωκε¹ « τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰπών. Ιδίετε ἐξ αὐτοῦ,
20 « * φάγετε· τοῦτο ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ περὶ « πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν.
25 « Ωσαύτως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου² καὶ « ζύδατος καὶ ἀγιάσας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγον· Ιτίετε « ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο ἐστι τὸ αἷμά μου
30 « τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν « ἀμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν « ἀγάμηνησιν. Μεμνημένοι τοίνυν τοῦ πάθους αὐτοῦ « καὶ τοῦ Θυνάτου καὶ τῆς ἀγαστάσεως καὶ τῆς εἰς « οὐρανοὺς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ
35 « δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾧ ἔργεται κρῖναι ζῶντας « καὶ νεκροὺς καὶ ἀποθύνει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα « αὐτοῦ, προσφέρομέν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ κατὰ « τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ
40 « ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' « οἵς κατηξιώσας ἡμᾶς ἐστάνται ἐνώπιόν σου καὶ « ιερατεύειν σοι· καὶ ἀξιούμενόν σε, δπως εὔμενῶς « ἐπιβλέψοις ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα « ἐνώπιόν σου, σὺ δὲ ἀνενδεής Θεός, καὶ εὐδοκήσοις « ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ κατα-
45 « πέμψοις³ τὸ ἄγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν « ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων⁴ τοῦ Κυρίου « Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφήγνοι τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα « τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα « τοῦ Χριστοῦ σου».

3. Ταῦτα μὲν⁵ οἱ θεῖοι ἀπόστολοι διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ μακαρίου Κλήμεντος τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδε-

nos reperiuntur; atque tota haec oratio in iis consistet.

2. Nam in liturgia sacrorum apostolorum a Clemente conscripta, post enarrationem Dominicorum miraculorum et actorum, praeterea passionis, resurrectionis, redditus in caelum, ita ad verbum scriptum est^a: « Memores igitur « eorum quae propter nos passus est, gratias « agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum « debemus, sed quantum possumus, et eius « statutum adimplemus. In qua enim nocte « tradebatur, accipiens panem in sanctas et « immaculatas suas manus, et elevatis oculis « ad te Deum ac Patrem suum, fregit, dedit « que discipulis suis dicens: Accipite ex eo, « comedite: hoc est corpus meum quod pro^{* I. 121.} « multis comminuitur in remissionem peccato- « rum. Similiter et calicem ex vino et aqua « temperatum sanctificavit, deditque ipsis « dicens: Bibite ex eo omnes: hic est sanguis « mens, qui pro multis effunditur in remissio- « nem peccatorum; hoc facite in meam com- « memorationem. Memores igitur passionis « eius, mortis, resurrectionis, redditus in caelos, « et futuri eius secundi adventus, in quo veniet « judicaturus vivos et mortuos, redditurusque « cuique secundum opera sua, offerimus tibi « Regi ac Deo, secundum eius institutionem, « panem hunc et hunc calicem, gratias tibi per « eum agentes, quod nos dignatus fueris « adstare coram te, et tibi sacrificare. Et te « rogamus, ut propitio serenoque vultu respi- « cias supra haec proposita bona coram te, tu « qui nullius indiges, Deus: et tibi complaci- « tum sit in eis ad honorem Christi tui, et « mittere digneris sanctum tuum Spiritum « super hoc sacrificium, testem passionum « Domini Iesu, ut efficiat panem hunc corpus « Christi tui, et calicem hunc sanguinem « Christi tui».

3. Haec quidem divi apostoli per beati Clementis scriptionem Ecclesiae tradiderunt. Divus

1. ἔδωκεν ἡμῖν τοῖς μ. M. — 2. ἐξοίνου Λ. — 3. καὶ καταπέμψοις — σῶμα τοῦ χριστοῦ σου οὐν. Λ. — 4. τῷ παθήματι M. — 5. μὲν om. A.

a) Apud Brightman, *Eastern Liturgies*, Oxonii, 1896, p. 20-21.

vero Iacobus Hierosolymorum primus episcopus ac primi magnique pontificis frater simul et successor, ipse quoque mysticam exponens liturgiam in eadem parte, post recitationem Dominicorum verborum, haec scribit^a : « Me-
« mores igitur et nos peccatores passionum
« eius vivificarum, crucis salutaris ac mortis,
« sepulcri ac resurrectionis a mortuis tertio
« die, ascensionis in caelos, et assencionis eius
« ad dexteram tuam Dei et Patris, et secundi
« gloriosi et tremendi eius adventus, cum
« veniet cum gloria ad iudicandum vivos et
« mortuos, cum reddet unicuique secundum
« opera eius, offerimus tibi, Domine, hoc
« sacrificium verendum et incruentum ». Et post pauca : « Miserere nostri, Deus, secundum
« magnam misericordiam tuam, et demitte
« super nos et super haec sancta dona propo-
« sita Spiritum tuum sanctissimum Dominum
« vivificum, una tecum Deo Patre et unigenito
« Filio tuo assidentem, simul regnante, con-
« substantialem et coaeternum, qui locutus est
« in lege et prophetis et in novo tuo Testa-
mento, qui descendit in specie columbae
« super Dominum nostrum Iesum Christum in
« Iordanem fluvio, et mansit super eum; qui
« descendit super sanctos apostolos tuos in
« specie ignearum linguarum, in caenaculo
« sanctae et gloriosae Sion, in die sanctae
« Pentecostes : ipsum Spiritum tuum sanctis-
« simum demitte nunc quoque, Domine, in
« nos, et in haec dona sancta proposita, ut
« superveniens, sancta et bona et gloriosa tua
« praesentia sanctificet et efficiat hunc panem
« corpus sanctum Christi tui, et calicem hunc
« pretiosum sanguinem Christi tui ».

4. His consequuntur et qui postea liturgiam ipsam concisiorem ediderunt, tum magnus ille Basilius, tum post eum Ioannes Chrysostomus. Ille quidem ad hanc partem cum accessit, ipse quoque recitans primam illam consecrationem a Domino traditam, « Dimisit, inquit^b, « commemorationes salubris suae passionis

δώκασιν. 'Ο δέ γε θεῖος Ἰάκωβος δ τῶν! Ιεροσολύμων πρῶτος ἐπίσκοπος καὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως ἀδελφὸς διάδοχος, καὶ αὐτὸς τὴν μυστικὴν ἔκτιθέμενος λειτουργίαν, ἐν τῷ αὐτῷ μέρει μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ Δεσποτικὰ ρήματα τοιάδε 5 γράφει. « Μεμνημένοι οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ ἀμαρτωλοὶ « τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ σωτηρίου « σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ταφῆς καὶ τῆς « τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς « οὐρανοὺς ἀνόδου καὶ τῆς ἐξ * ὑεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ 10 « καὶ Πατρὸς καθέδρας καὶ τῆς δευτέρας ἐνδόξου « καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας, διαν ἔλθη μετὰ « δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, διαν μέλλη² « ἀποδιδόναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφέ- « ρομένοι, Δέσποτα, τὴν φοβερὰν ταύτην καὶ 15 « ἀναίμακτον³ θυσίαν ». Καὶ μετ' ὅλιγα: « Ἐλέησον « ἡμᾶς, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου καὶ « ἐξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἄγια « δῶρα ταῦτα τὸ Ηνεῦμά σου τὸ πανάγιον, τὸ 20 « κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ⁴ σύνθρονόν σοι τῷ Θεῷ « καὶ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ σου Γάϊῳ, τὸ συμβα- « σιλεῦον, τὸ δμοσύσιόν τε καὶ συνατίδιον, τὸ λαλῆσαν « ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ τῇ καινῇ σου διαθήκῃ, « τὸ καταβὰν ἐν εἶδει περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον « ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Ἱορδάνῃ ποταμῷ 25 « καὶ μεῖναν ἐπ' αὐτόν, τὸ καταβὰν ἐπὶ τοὺς ἀγίους « σου ἀποστόλους ἐν εἶδει πυρίνων γλωσσῶν ἐν τῷ « ὑπερώφ⁵ τῆς ἀγίας καὶ ἐνδόξου Σιῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ « τῆς ἀγίας Ηεντηκοστῆς, αὐτὸ τὸ Ηνεῦμά σου τὸ « πανάγιον κατάπεμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς καὶ 30 « ἐπὶ τὰ προκείμενα ἄγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοι- « τῆσαν τῇ ἀγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρου- « σίᾳ, ἀγιάσῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον « σῶμα ἄγιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον « τοῦτο αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου ». 35

5. Τούτοις ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν λειτουργίαν ἐπιτεμόντες, δ τε⁶ μέγας Βα-
σιλεὺς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, δ μὲν περὶ τοῦτο τὸ μέρος γενόμενος καὶ αὐτὸς διηγού-
μενος τὴν πρώτην ἔκεινην λειτουργίαν ὑπὸ τοῦ 40 Δεσπότου παραδεδομένην, « Κατέλιπε, φησίν, ἡμῖν « ὑπομνήματα τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους ταῦτα,

1. τῶν : τῆς Μ. — 2. μέλλει Α. — 3. ἀνέμακτον Α. — 4. τὸ : τῷ Α. — 5. ὑπερώφ Α. — 6. δ τε : δι Α.

a) Brightman, *op. cit.*, p. 52-54. — b) *Ibid.*, p. 404-406.

« ἀ προτεθήκαμεν¹ κατὰ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς· μέλλων
« γὰρ ἔξιέναι ἐπὶ τὸν² ἔχούσιον καὶ ἀσίδημον καὶ
« ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον, τῇ νυκτὶ δὲ παρεδίδου
5 « * ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον
« ἐπὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ καὶ ἀγράντων γειρῶν καὶ
« ἀναδεῖξας σοι τῷ Θεῷ καὶ Ιατρί, εὐχαριστήσας,
« εὐλογήσας, ἀγιάσας, χλάσας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις
10 « αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπών· Λέβετε,
« φαγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ
« ὑμῶν κλιμένον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Όμοίως
15 « καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου
« λαβὼν, χεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλογήσας, ἀγιά-
« σας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀπο-
« στόλοις εἰπών· Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό
20 « ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καυρῆς διαθήκης,
« τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς
« ἄφεσιν ἀμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
« ἔμην ἀνάμυησιν³. Καὶ μετ' ὅλιγα· « Διὰ τοῦτο,
25 « Δέσποτα πανάγιε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἀμαρτωλοὶ καὶ
« ἀνάξιοι δοῦλοι σου, οἱ καταξιωθέντες λειτουργεῖν
« τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας
« ἡμῶν (οὐ γὰρ ἐποιήσαμεν τι ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς),
« ἀλλὰ διὰ τὰ ἔλεη σου καὶ τοὺς οἰκτιρμούς σου,
30 « οὓς ἐξέγειας πλουσίων ἐφ' ἡμᾶς, θαρροῦντες προ-
« εγγίζομεν τῷ ἀγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προ-
« θέντες³ τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἀγίου σώματος καὶ
35 « αἷματος τοῦ Χριστοῦ σου, σου δεόμεθα καὶ σὲ
« παρακαλοῦμεν, Ἀγιε ἀγίων, εὐδοκίᾳ τῆς σῆς
« ἀγαθότητος ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἀγιον ἐφ'
0 « ἡμᾶς; καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ
« εὐλογῆσαι αὐτὰ καὶ ἀγιάσαι καὶ ἀναδεῖξαι τὸν
« μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸν τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου
« καὶ Θεοῦ⁴ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ
« δὲ ποτήριον τοῦτο αὐτὸν τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου
40 « καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ
« ἐχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς⁵. Ο δέ γε
« θεῖος Χρυσόστομος τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπιτομώτερον⁶
« ἀπαγγέλλων, « Ἐλθὼν δὲ Κύριος, φησί, καὶ πᾶσαν
45 « τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τῇ νυκτὶ δὲ
« παρεδίδοτο, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν παρεδίδου⁷ ὑπὲρ τῆς
« τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἀγίαις
« αὐτοῦ καὶ ἀγράντοις καὶ ἀμωμήτοις γέρσιν, εὐχα-

« ista, quae proposuimus secundum sua man-
« data. Debens enim exire in voluntariam et
« beatissimam et vivificam suam mortem, in
« nocte qua tradebat seipsum pro mundi vita, * f. 122 *.
« accipiens panem in sanctis suis et immacu-
« latis manibus, et ostendens tibi Deo et
« Patri, gratias agens, benedicens, sanctificans,
« frangens, dedit sanctis suis discipulis et
« apostolis dicens : Accipite et manducate :
« hoc est corpus meum, quod pro vobis fran-
« gitur in remissionem peccatorum. Similiter
« et calicem de genimine vitis accipiens, mi-
« scens, gratias agens, benedicens, sanctificans,
« dedit sanctis suis discipulis et apostolis,
« dicens : Bibite ex hoc omnes : hic est san-
« guis meus novi Testamenti, qui pro vobis et
« pro multis effunditur in remissionem peccato-
« rum. Hoc facite in meam commemorationem ».
Et post pauca : « Ideo, Domine sanctissime,
« et nos peccatores et indigni servi tui, qui
« constituti sumus ministrare sancto altari
« tuo, non propter iusticias nostras (non enim
« facimus quid boni in terra), sed propter
« misericordias et miserationes tuas quas
« effudisti abundantiter super nos, confidentes
« appropinquamus sancto altari tuo, et propo-
« nentes antitypa, id est configuralia sancti
« corporis et sanguinis Christi tui, te obsecra-
« mus et te postulamus, Sancte sanctorum,
« beneplacita tua benignitate, venire Spiritum
« sanctum tuum super nos et super proposita
« munera ista, et benedicere ea et sanctificare,
« et ostendere panem quidem istum ipsum
« honorificum corpus Domini, Dei et Salva-
« toris nostri Iesu Christi; calicem autem
« istum, ipsum pretiosum sanguinem Domini
« Dei et Salvatoris nostri Iesu Christi, qui
« effusus est pro mundi vita ». Divus quoque
Chrysostomus eadem iterum concisius expo-
nens⁸ : « Veniens Dominus, completo omni
« pro nobis mysterio, nocte qua tradebatur,
« seu potius tradebat seipsum pro mundi

1. προτεθήκαμεν M, quae forma est linguae communis, non atticae. — 2. ἐπὶ τὴν A. — 3. προσθέντες
AM. — 4. καὶ Θεοῦ om. PM. — 5. ἐπιτομώτερον P,

a) *Ibid.*, p. 382-387.

« vita, panem accipiens sanctis suis, immaculatis et impollutis manibus, cum gratias egisset, benedixit, sanctificans et frangens, sanctis suis discipulis et apostolis tribuit dicens : *Accipite et comedite : hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum.* Similiter autem et calicem postquam caenavit dicens : *Bibite ex hoc omnes : hic est sanguis mens novi Testamenti, qui pro vobis et pluribus effunditur in remissionem peccatorum.* » Et paulo post ita subiungit : « Offerimus tibi rationabile ac incruentum hoc sacrificium, et te precamur, et supplicamus, et deposcimus, ut mittas Spiritum sanctum tuum super nos et super haec apposita munera : et fac panem istum quidem pretiosum corpus Christi tui : et quod est in calice isto, pretiosum sanguinem Christi tui, permutans sancto Spiritu tuo ».

5. Ita quidem omnes hi concorditer prius quidem recitant Dominica verba, et per ea nos ad recordationem rei tum peractae adducunt, et sanctificatricem vim ac potentiam immittunt in ea quae consecrantur; postea vero orationem adhibent, et sancti Spiritus gratiam invocant, ut ipsa accedens, ea quae tum dicta sunt, rebus praesentibus accommodet, et proposita dona perficiat, inque Dominicum corpus et sanguinem convertat. Ipsa enim et in ictero Virginis deiferam illam procreavit carnem, iuxta illud, quod ei ab angelo dictum est^a : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Idcirco et magnus Basilius, post recitata Domini verba, ut a se dicta super sancto corpore et sanguine, *antitypa* vocat proposita dona, nimirum quasi nondum perfecta per ea verba, verum adhuc typum quemdam et imaginem ferentia. Itaque deinceps statim Spiritus sanctus adveniat precatur, faciatque panem quidem ipsum pretiosum corpus, calicem autem ipsum pretiosum sanguinem. Idque certe iure optimo. Nam quemadmodum in illa prima mundi fabricatione,

* f. 123*.

« ριστήσας, εὐλογήσας¹, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπών· « Λέβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμερον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν.² « Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνῆσαι λέγων·³ « Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμα μου τὸ τῆς καυτῆς Διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν⁴ « ἐκχυνόμερον εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν ». Καὶ μετὰ μικρὸν οὕτως ἐπισυνάπτει « Προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην⁵ καὶ ἀναίματον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμέν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἰκετεύομεν,⁶ κατάπεμψον τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἄγιῳ ».⁷

5. Οὕτω μὲν ἄπαντες οὗτοι συμφώνως προλέγουσι μὲν τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα καὶ δι’ αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἀγούσι τοῦ τότε πραγμέντος καὶ τὴν ἀγιαστικὴν δύναμιν ἐνιᾶσι τοῖς⁸ τελουμένοις⁹ ἐπεύγονται δὲ ὑστερὸν καὶ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπικαλοῦνται γάριν, ὥστε αὐτὴν ἐλθοῦσαν τὰ εἰρημένα τότε τοῖς νῦν ἐφαρμόσαι καὶ τὰ προκείμενα τελειῶσαι καὶ πρὸς τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιῆσαι αὕτη γάρ καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου τὴν θεοφόρον ἐκείνην συνεστήσατο σάρκα κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· Πνεῦμα ὅγιον ἐπελείσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Υψίστου ἐπισκιάσει σοι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βικτίλειος, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα διηγηματικῶς ὡς παρ’ αὐτοῦ εἰρημένα, ἔτι¹⁰ τοῦ ἀγίου σώματος καὶ αἵματος ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκείμενα, δῆλον ὡς μήπω τετελεσμένα διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων, * ἀλλ’ ἔτι τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα· καὶ οὕτω εὐθὺς ἐφεζῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλθεῖν ἐπεύγεται καὶ ἀναβεῖαι τὸν μὲν ἄρτον αὐτὸν τὸ τίμιον σῶμα, τὸ δὲ ποτήριον αὐτὸν τὸ τίμιον αἷμα. Καὶ τοῦτο γε¹¹ λίκιν εἰκότως. Καθάπερ γάρ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκείνης δημιουργίας ἔλαθε μὲν ἡ γῆ τὴν τοῦ βλαστάνειν τὰ ἐξ αὐτῆς¹² δύναμιν διὰ τοῦ Θείου

1. καὶ εὐλογήσας Α.Ρ. — 2. ὑπὲρ ὑμῶν καὶ πολλῶν Α. — 3. τοιαύτην Μ. — 4. τοῖς οἱμ. Ο. — 5. Ήπο οἱμ. Α. — 6. ἐπι : ἐπι Ο.Μ. — 7. γε sup. Ilin. P. — 8. τὰ ἔκατης Α.

a) Luc. 1, 35.

προστάγματος, καὶ τὸ πρόσταγμα ἔκεινο, καθά φησιν δὲ αὐτὸς διδάσκαλος, ἐναπομεῖναν τῇ γῇ, τὴν τοῦ βλαστάνειν αὐτῇ διηνεκῶς παρέχεται δύναμιν, χρεία δὲ ὅμως καὶ ἡμετέρας ἐπιφελείας καὶ γεωργικῶν χειρῶν εἰς τὸ τελεσιουργεῖν τὰ φυόμενα· τὸν αὐτὸν τρόπον¹ καὶ δὲ λόγος οὗτος, ἀπαξ ῥηθεὶς ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὃς καὶ² δὲ θεῖός φησι Χρυσόστομος, διὰ παντὸς ἐνεργεῖ· συνεργεῖ δὲ ὅμως καὶ ἡ τῆς θείας ἱερωσύνης δύναμις διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς εὐλογίας εἰς τὴν τῶν προκειμένων τελείωσιν· αὕτη γὰρ καὶ τὸ³ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ, ὕδωρ⁴ δὲ ἀπλῆνις ἐκ τοῦ φαινομένου, πάσης ἀμαρτίας καθαρικὸν ἀπεργάζεται⁵, τοῦ θείου Πνεύματος ἀθεωρήτως συντρέχοντος· αὕτη καὶ τὸ γρίσμα τοῦ μύρου καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοὺς καὶ τάλλα πάντα τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια τελεσιουργεῖ διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος γάριτος. Οὐ τοίνυν τῇ ἡμετέρᾳ εὐχῇ θαρροῦντες⁶ οὐδὲ τῶν ῥημάτων ἔκεινων ἀδύναμιαν καταγινώσκοντες ἐπευχόμεθα τοῖς προκειμένοις, καὶ οὕτως αὐτὰ τελειοῦσθαι πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥήματα τὴν οἰκείαν⁷ σύζειν διμολογοῦμεν ισχύν, καὶ τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης ἐπιδείκνυμεν δύναμιν, τελειωτικὴν οὖσαν παντὸς μυστηρίου τῇ ἐπιχλήσει τοῦ δι᾽ αὐτῆς ἐνεργοῦντος ἀγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ καὶ δὲ θεῖος Χρυσόστομος αὐθις ἐν τῷ Ηερὶ ἱερωσύνης τρίτῳ περὶ αὐτοῦ τούτου τοιάδε φησίν· «Ἐστηκεν δὲ ἵερεύς, οὐ^{*} πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ «Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ τὴν ἱκετηρίαν ἐπὶ πολὺ⁸ «ποιεῖται, οὐγένια τις λαμπάς ἀνοιθεν ἀφείεισα⁹ «καταναλώσῃ¹⁰ τὰ προκείμενα, ἀλλ᾽ ίνα ή¹¹ γάρις «ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ δι᾽ ἔκεινης τὰς ἀπάντων «ἀνάφη ψυχὰς καὶ ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ «πεπυρωμένου¹²». Ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀμφιθολίαν τινὰ καὶ ἀπηλίαν εὐχομένους ἡμᾶς ὑποπτεύειν χρεών, αὐτοῦ τοῦ θυσιού¹³ καὶ μεταλαμβανομένου Δεσπότου κελεύσαντος τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς· Τοῦτο γάρ, φησί, ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀγάμημησιν, καὶ ἐπαγγειλαμένου¹⁴ δώσειν Πνεῦμα ἄγιον τοῖς αἴτοῦσιν αὐτὸν¹⁵

terra germinandi, quae ab ea nascuntur, vim et potentiam per divinum mandatum accepit, idque mandatum, quemadmodum ait idem doctor^a, in ipsa terra permanens insitum, ei vim germinandi perpetuo praebet; opus est tamen et nostra cura, agricolarum manibus ad ea perficienda quae producit: eodem modo et sermo iste semel editus a Servatore, ut ait divus Chrysostomus^b, semper operatur: adiuvat tamen et divini sacerdotii facultas, intercedente oratione ac benedictione ad propositorum perfectionem. Ipsa enim et baptismatis aquam, quae aqua simpliciter erat, pro eo quod apparabat, omnium expiatricem peccatorum facit, divino Spiritu invisibiliter concurrente. Haec et chrisma quo ungimur, et sacerdotes ipsos, et alia omnia Ecclesiae mysteria peragit per sacrosancti Spiritus gratiam. Atqui non orationi quam fundimus confidentes, neque verbis illis ut impotentibus detrahentes, propositis donis adpreciamur, itaque ipsa confici credimus, sed et verba ipsa proprium retinere robur credimus, et divini sacerdotii facultatem insuper demonstramus, quae conficiendi totius mysterii per invocationem Spiritus sancti per eam operantis vim habet. Sic enim et divus Chrysostomus pariter, in libro *de Sacerdotio*, hac ipsa de re talia inquit^c: «Adstat sacerdos, non «ignem demittens, sed Spiritum sanctum: ac «supplex diu precatur, non ut aliqua fax «demissa caelitus consumat proposita dona, «sed ut gratia in hostiam delapsa, per illam «omnium animos inflammet, et argento igne «purgato splendidiores exhibeat». Sed neque haesitatio nulla ac incertitudo nobis precantibus suspicanda est, cum is qui immolatur et participatur Dominus hoc nos facere iusserit (*Hoc enim, inquit^d, facite in meam commemorationem*),

* f. 124.

1. τρόπον: λόγον A. — 2. καὶ οὐ. A.P. — 3. τὸ οὐ. A. — 4. Alterum ὕδωρ οὐ. M. — 5. καθαρ. ἀπεργ. π. ἀμαρτίας A.P. — 6. θαρροῦντες O. — 7. οἰκείαν A. — 8. ἐπιπολὺ M. — 9. ἀφείεισα M. quae viri alienius docti emendatio est contra codicūm fidem. — 10. καταναλώσῃ A. — 11. ή M. — 12. λαμπρ. πεπυρ. ποιησῃ A; item ποιήσῃ P, qui tamen ad marg. corr. in ἀποδείξῃ. — 13. θυσιού M. — 14. ἀπαγγειλαμένου A. — 15. αὐτὸν M.

a) Cf. Basil. *Homil. V in Hexaem.*, n. 10 = P. G., t. 29, c. 116 C. — b) Cf. Chrysost. *Homil. I de*

proditione Iudei = P. G., t. 49, c. 380 C. — c) P. G., t. 48, c. 642. — d) Lue. xxii, 19.

et promiserit se daturum Spiritum sanctum omnibus qui petierint eum, ne dum sacerdotibus : velitque hoc singulis diebus confici a nobis, ut deinceps per omnia monstratur. Tunc etiam fortassis ex hoc baptisma quoque suspectum habeas, quod precibus pariter atque invocationibus conficitur, et peccatorum remissionem, an vere acceperis, dubitationem aliquam habeas, quae tibi sacerdotali gratia conceditur? itemque alia omnia ecclesiastica praescribas mysteria? Non ita est profecto, non ita est; fidelis enim qui promisit^a se nobiscum omnibus diebus futurum usque ad consummationem saeculi.

6. Atque nos quidem haec a sanctis apostolis et eorum successoribus accepimus, et ita retinemus, ut a sententia hac dimoveri nequeamus, et rationem eorum reddimus. Quod autem Domini de mysteriis sermo per modum recitationis prolatus ad donorum sanctificationem sufficiat, nemo apostolorum, nemo doctorum dixisse cernitur. Verum quod ille quidem semel ab illo prolatus, hoc ipso quod ab illo pronuntiatus est, perinde atque in rerum fabricatione habitus sermo semper operetur, hoc ait aureae ille linguae Ioannes^b. Quod vero nunc a sacerdote prolatus, hoc ipso quod ab eo dicatur, hoc possit, a nullo licet ediscere : quandoquidem nec ipse opificis operatur sermo, quia in singulis, quae sunt ab aliquo homine refertur, sed quia semel est a Deo enuntiatus. Quin etiam nec ipsi quidem dicent operari Dominicum verbum, a quovis simpliciter prolatum, neque absque altari. Si igitur sacerdote est opus et altari, et aliis quae ad id pertinent, quidni et precibus, benedictione, et per eam adventu sancti Spiritus, qui omnia perficit et consummat mysteria? Ad haec sacer ille Dionysius testimonio suo nostros ritus confirmaturus accedit. In theoria enim mysterii synaxeos, « Ubi sacra, inquit », Dei opera

f. 124v.

ζπασι, μήτι γε^c ιερεῦσι, καὶ σφόδρα γε βουλομένου τοῦτο καθ' ἔκάστην^d ἐπιτελεῖσθαι παρ' ήμῶν, δις διὰ πάντων ἔξῆς ἀναρράίνεται.^e Η σύ γε τυχὸν ἐκ τούτου καὶ τὸ βάπτισμα ὑποπτεύσεις δι' εὐχῶν δμοίως καὶ ἐπιχλήσεων τελειούμενον^f καὶ τὴν τῶν 5 ἀμαρτιῶν ἄφεσιν, εἰ ἀληθῶς ἐδέξω, δισταγμόν τινα σχοίης διὰ τῆς ιερατικῆς χάριτος ἐπιδιδομένην^g, καὶ τάλλα πάνθ' δμοίως ἐκκλησιαστικὰ μυστήρια διαγράψεις. Άλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι πιστὸς γάρ οἱ ἐπαγγειλάμενος μεθ' ήμῶν ἔτεσθαι τὰς 11 ήμέρας ἀπάσας ἔως^h τῆς συντελείας τοῦ αἰώνος.

6. Πιμεῖς μὲν οὖν ταῦτα παρὰ τῶν ἀγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἔκείνους ἐκδεξαμένων παραλαβόντες καὶ κατέχομεν ἀμεταποίήτως καὶ τὸν γιγνόμενον ἐπ' αὐτοῖς ἀποδίδομεν λόγον. ⁱΟτι δὲ δ τοῦ 12 Κυρίου περὶ τῶν μυστηρίων λόγος ἐν εἶδει διηγήσεως λεγόμενος πρὸς ἀγιασμὸν τῶν^j δώρων ἀρχεῖ, οὐδεὶς οὔτε τῶν ἀποστόλων οὔτε τῶν διδασκάλων εἰπὼν φαίνεται ἀλλ' ὅτι μὲν ἀπαξ ὑπ' ἔκείνου ῥηθείς, αὐτῷ τῷ ὑπ' ἔκείνου ῥηθῆναι, καθάπερ δ δημιουργικὸς λόγος, ἀεὶ ἐνεργεῖ, τοῦτο φησιν δ τὴν γλῶτταν γρυποῦς Ἰωάννης. ^kΟτι δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ ιερέως λεγόμενος διὰ τὸ ὑπὸ αὐτοῦ λέγεσθαι τοῦτο δύναται, οὐδαμόθεν * ἔστι μαθεῖν, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτὸς δ δημιουργικὸς λόγος ἐνεργεῖ, ὅτι ἐφ' ἔκάστῳ^l τῶν 2 γινομένων ὑπὸ τινος ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ' ὅτι ἔστιν ἀπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένος καὶ μὴν οὐδὲ αὐτοὶ φήσουσιν ἐνεργεῖν τὸν δεσποτικὸν λόγον ὑπὸ τοῦ τυχόντος ἀπλῶς λεγόμενον^m οὐδὲ ἀνευ θυσιαστηρίου. Εἰ τοίνυν ιερέως δεῖ καὶ θυσιαστηρίου καὶ τῶν 3 ἀλλων, ὅσα πρὸς τοῦτο συντείνειⁿ, διατί μὴ καὶ εὐχῶν δεήσει καὶ^o εὐλογίας καὶ τῆς δι' αὐτῶν^p ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἀγίου Ιησούματος, ήτις πάντα τελειοῖ τὰ μυστήρια; Ήρὸς τούτοις δ ιερὸς Διονύσιος ἐπιμαρτυρήσων παρίτω τοῖς παρ' ήμῶν τελουμένοις^q: ἐν γάρ τῇ θεωρίᾳ τοῦ τῆς συγάξεως μυστηρίου « Τὰς ιερὰς » φησί « θεουργίας διεράργης διμηνήσας, » ἐπὶ τὴν ιερουργίαν ἔρχεται, καὶ πρότερον μὲν ὑπὲρ

1. μήτι γε ΑΡ. — 2. καθεκάστην ΑΡ. — 3. τελούμενον Ρ, at corr. in τελειούμενον ad marg. — 4. ἐπιδεδομένη Λ. — 5. ἔως : ἄχρι Μ. — 6. ἀγίων sup. lin. Ρ. — 7. τῶν om. Μ. — 8. ἐφ' ἔκάστου Λ. — 9. λεγόμενον ΟΜ. — 10. συντένει Α. — 11. καὶ om. ΟΜ. — 12. δι' αὐτῆς Μ.

a) Cf. Mat. xxviii, 20. — b) P. G., t. 49, v. 380. — c) P. G., t. 3, v. 441 D.

« ταύτης ἀπολογεῖται καὶ ἀναβοῶ· Σὺ εἶπας· Τοῦτο
5 « ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμυρησιν· εἴτα τῆς
« θεομυήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιος αἴτει γενέσθαι
« καὶ τῇ πρὸς Χριστὸν ἀφομοιώσει τὰ θεῖα πανάγιων
10 « τελέσαι καὶ διαδοῦναι καὶ τοὺς μεθέζοντας ἱεροπρε-
« πῶς μετασχεῖν. Ι.θ' οὕτως ἱερουργεῖ τὰ θειότατα
« καὶ οὐπ' ὅφιν ἄγει τὰ θυνημένα διὰ τῶν ἱερῶν
15 « προκειμένων· τὸν γάρ. ἐγχεκαλυμμένον! καὶ
« ἀδικίρετον ἄρτον ἔνακαλύφας καὶ² εἰς πολλὰ
20 « διελιών, καὶ τὸ ἐνιακὸν τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμε-
« ρίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητα πληθύνει καὶ
« διανέμει³. Καὶ μετ' ὅλιγα· « Μετασγῶν δὲ καὶ
25 « μεταδοὺς δὲ ἱεράρχης, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὸν
« καταλήγει».

7. Ταῦτα συνορᾶν⁴ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ παντὶ⁵
τίσιν ἐστὶ σύμφωνα, τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις
ἡ τοῖς παρὰ Λατίνων. Ήμεῖς μὲν γάρ⁶ ἀχολου-
θοῦντες τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις κατὰ
τὰς⁶ οὐπ' αὐτῶν παραδεδομένας ἐκθέσεις καὶ τούτῳ
20 δὴ⁷ τῇ ἱεροφάντορι, τὰς ἱερὰς θεομυήτας θυνοῦμεν,
τουτέστιν, ὡς^{*} δικινός φησι⁸, τὴν δὲ⁹ ἡμᾶς ἐνανθρώ-
πησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θάνατον, τὴν
θεογενεσίαν τῶν βαπτιζομένων, τὴν θείαν ψιθεσίαν,
τὴν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν ἐντολῶν⁹ θέωσιν. εἶπον
25 οὕτως ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν ἐργόμενοι, πρότερον μὲν
ὑπὲρ ταύτης ἀπολογούμεθα καὶ ἀναβοῶμεν αὐτὰ τὰ
δεσποτικὰ δῆματα, ἢ τότε εἶπε, καὶ ἐπιλέγομεν
ὅτι αὐτὸς προσέταξε· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν
30 ἀνάμυρησιν εἴτα τῆς θεομυήτου ταύτης ἱερουργίας
ἄξιοι αἰτήσαντες γενέσθαι, καθὼν περιέγουσιν αἱ
ἐκθέσεις, ἱερουργοῦμεν τὰ θειότατα διὰ τῆς εὐ/ῆς
καὶ τῆς¹⁰ εὐλογίας καὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος
ἐπιφοιτήσεως¹¹ καὶ τὸν ἐγχεκαλυμμένον¹¹ τέως¹²
καὶ ἀδικίρετον ἄρτον ἀνακολύψαντες, εἰς πολλὰ
35 διακροῦμεν, καὶ τὸ ἐνιακὸν τοῦ ποτηρίου πᾶσι κατα-
μερίζομεν. Οὐ δὲ παρὰ Λατίνοις ἱερεὺς μέμνηται μὲν
καὶ αὐτὸς διηγηματικῶς τῶν δεσποτικῶν δημάτων,
ὅτι αὐτὸς προσέταξε· *Ιάβετε, φάγετε, καὶ πίετε*
40 *πάντες, καὶ· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνά-*

« hierarcha celebravit, ad consecrationem
accedit; et prius quidem pro ea excusa-
tionem assert exclamans : « Tu dixisti : *Hoc*
« *facite in meam commemorationem*; deinde ad
« imitationem Dei compositae huius consecra-
tionis dignus fieri precatur et ad similitu-
« dinem ipsius Christi divina peragere, et
« impetrari sanctissime, ac sacra percepturos
« sacrosancte percipere. Deinde sic divinissima
« peragit sacra, atque oculis obiicit, quae
« celebravit per sacra proposita. Nam pane
« qui opertus erat et indivisus, patefacto et in
« multas partes distributo, unitateque calicis
« omnibus disperita, symbolice unitatem mul-
tiplicat et distribuit ». Et post pauca : « Per-
cepta ac data communione hierarcha in
« sacram gratiarum actionem desinit ».

7. Haec cuivis volenti contueri licet, cum
quibusnam consentiant, iisne quae a nobis
peraguntur, aut iis quae a Latinis. Nos enim
sequentes sacros apostolos et doctores iuxta
traditas ab iis expositiones et hunc item sacro-
rum interpretem, sacra Dei opera celebramus,
id est, ut idem ait, Dei pro nobis incarnationem,
eius pro nobis mortem, divinam baptizatorum
generationem, divinam adoptionem, servandis
mandatis deificationem : ita deinde ad conse-
crationem venientes, prius quidem pro hac
excusationem afferimus, et exclamamus ipsa
Dominica verba, quae tum enuntiavit : et sub-
dimus, quod ipse iusserit, *Hoc facite, inquiens,*
in meam commemorationem; tum ut ad imitationem
Dei compositae huius consecrationis
digni efficiamur precati, quemadmodum con-
tinent expositiones, divinissima sacra confici-
mus, intercedente oratione atque benedictione,
necnon divini Spiritus accessione. Interimque
opertum panem et indivisum patefactum in
multas partes secamus, et unitatem calicis
omnibus distribuimus. Latinorum vero sacerdos
recitat et ipse Dominica verba, quod ipse
praeceperit, *Accipite, comedite, et Bibite omnes;*

* f. 125.

1. Ιп ἐγχεκαλυμμένον alterum μ sup. lin. O. — 2. καὶ om. OM. — 3. Syllaba νε in διανέμει sup. lin.
P. — 4. συνορᾶν Α. — 5. γάρ sup. lin. P. — 6. τὰς sup. lin. P. — 7. δὴ: δεῖ Α — 8. δ om. M: φησι corr.
ex. φησιν Α. — 9. ἐντολῶν : ιερῶν ΑΡ, at in P corr. in ἐντολῶν ad marg. — 10. τῆς om. OM. — 11. ἐγχεκα-
λυμμένον Α : alterum μ sup. lin. O. — 12. τέος Α.

et, *Hoc facite in meam commemorationem*: verum nihilo magis consecrat, sed arbitratur recitationem hanc verborum ad sanctificationem et consecrationem sufficere. Deinde infermantatum panem illum, non opertum interim, sed undecunque contigerit ita nactus, ubi sublevavit, partem quidem frangit, et in calicem iniicit: quod reliquum est in os demittit, et toto calice pariter epoto, ut se salutent adhortatur qui cum eo ministrant diaconi, nemini quidquam impartitus, qui hoc gloriatur Domini verbo, *Accipite, comedite omnes, et Bibite ex eo omnes*. Haec manifestamne proferunt contrarietatem iis quae nobis traditae sunt liturgiarum expositionibus, et verbis Dominicis, et ipsis vocibus * f. 125v. quibus utuntur? Scilicet ita sentientes nobis vitio vertere audebunt, et nostros ritus curiosius investigare atque interpretari, quae sanctis patribus tam sunt consentanea? At Chrysostomus ait¹, « Dominicum verbum semel dictum sacrificium consummatum efficere ». *Semel dictum*, inquit, non quod nunc a sacerdote dicitur, sed quod semel a Servatore dictum est, perfectricem immittere propositis donis vim atque potentiam, non item et actu ea perficere; hoc enim sancti Spiritus adventus per sacerdotis orationem efficit, idque perspicuum est ex iis quae Chrysostomus, ut prius exposuimus, postquam Dominica verba recitata sunt : « Mittas, inquit, Spiritum tuum sanctum, » et fac panem istum quidem pretiosum corpus « Christi tui, et quod est in calice isto pretio- « sum sanguinem Christi tui, permutans sancto « Spiritu tuo. » Haec nisi persuadeant eos qui contentiosi sunt, illi miserandi merito censendi sunt, quod ignorantia duplici teneantur, et excaecatione profunda.

μηδον' ιερουργεῖ δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλ' οἰεται τὴν διήγησιν αὐτὴν τῶν ρήματων πρὸς τὸν ἀγιασμὸν καὶ τὴν ιερουργίαν ἀρχεῖν· εἴτα τὸν ἄξυμον ἄρτον ἔχεινον, οὐκ ἐγκεκαλυμμένον¹ τέως, ἀλλ' θεν ἔτυχεν οὕτω λαβὼν καὶ οὐφύσας, μέρος μὲν ἀπορρήγνυσι καὶ τῷ ποτηρίῳ ἐμβάλλει, τὸ δὲ λοιπὸν καθίησιν εἰς τὸ πτόμα, καὶ τὸ ποτήριον ἐκπιδὼν ὅλον δμοίως, ἀσπάζεσθαι αὐτὸν προτρέπεται τοὺς συλλειτουργοῦντας αὐτῷ διακόνους, μηδὲν μηδὲν μεταδούς, δ τὸ Ιάβετε γάγετε πάντες καὶ Πίετε τοῦ αὐτοῦ πάντες μεγαλαγῆν. Ταῦτα οὐ πρόσηλον φέρει τὴν ἐνχτίωσιν καὶ πρὸς τὰς παραδεδομένας ἐκθέσεις καὶ ἔξηγήσεις καὶ² πρὸς τὰ δεσποτικὰ ρήματα καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ἔχεινον φωνάς; Εἴτα τολμήσουσιν³ οὕτως ἔχοντες ἐγκαλεῖν ήμιν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ ήμέτερα καὶ ἐφερμηνεύειν, οὕτως ἀκόλουθα τοῖς ἁγίοις ὄντα; Ἀλλ'⁴ δ Χρυσόστομός φησι « τὸν « δεσποτικὸν λόγον ἀπαξ ῥηθέντα τὴν θυσίαν « ἀπηρτισμένην ἐργάζεσθαι »· ἀπαξ ὥηθέντα φησὶν οὐ νῦν ὑπὸ τοῦ ιερέως λεγόμενον, ἀλλ' ἀπαξ ὑπὸ⁵ τοῦ Σωτῆρος ῥηθέντα, τὴν τελειωτικὴν ἀεὶ δύναμιν ἔνιένται τοῖς προκειμένοις, οὐκ ἡδη καὶ ἐνεργείᾳ τελειοῦν αὐτά· τοῦτο γάρ ή τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφορέτησις ἐργάζεται διὰ τῆς τοῦ ιερέως εὐ/ῆς⁶, καὶ δῆλον ἔξ οὗ αὐτὸς δ γρυποῦς τὴν γλωτταν⁷, ὡς⁸ πρότερον ἔξεθέμεθα, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ δεσποτικὰ ρήματα, « Κατάπεμφον, φησί, τὸ Πνεῦμα σου τὸ « ἄγιον, καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον « σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ⁹ ἐν τῷ¹⁰ ποτηρίῳ « τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν¹¹ τῷ¹² Πνεύματί σου τῷ ἄγιῳ ». Ταῦτα εἰ μὴ πείθουσι τοὺς φιλονείκως ἔχοντας, ἐλεεῖσθαι ἀν εἰεν δίκαιοι τῆς διπλῆς ἀγνοίας¹³ καὶ τῆς εἰς βίθος παρθένεως.

1. Η ἐγκεκαλυμμένον alterum μη sup. lin. O. — 2. καὶ οἱ. OM, sed in O add. ad marg. — 3. ἀλλ' sup. lin. P. — 4. εὐγῆς οἱ. M. — 5. ἡ τὴν γῆ. γρυποῦς A. — 6. τῷ δὲ A. — 7. τῷ sup. lin. A. — 8. μεταβαλὼν — τῷ ἄγιῳ οἱ. A : ad marg. add. P. — 9. ἀγνοῖς A.

a) *P. G.*, t. 49, v. 380 C.